

Vasile Bahnaru

UNITATEA LIMBII ROMÂNE ÎN VIZIUNEA LUI MIHAI EMINESCU

1. Mihai Eminescu vine să se impună în literatura română în momentul în care procesul de normare și de standardizare a limbii române literare se încheiase în linii mari, iar în limba literară se renunța treptat la particularitățile regionale din fonetică, lexic și gramatică, și se afirmă tot mai energic normele unei limbi literare unice. Prin urmare, Mihai Eminescu a început să scrie tocmai în momentul în care animația generală și agitațiile colective în problema limbii literare erau pe cale de a se termina, când mișcări lingvistice – latinismul din Ardeal, Moldova și Muntenia, italianismul din Muntenia, „pumnismul” din Bucovina, influența franceză din Muntenia și Moldova –, chiar dacă nu au dispărut, au ajuns a fi doar curente de idei și de limbă, întrucât, cu toată atracția pe care o exercitau asupra intelectualilor rămân „pe planul al doilea, din moment ce limba latiniștilor nu este decât limba prozei din Ardeal și a câtorva lucrări de știință scrise de ardeleni”¹. Tocmai în aceste circumstanțe socio-culturale începe să scrie și să publice cel mai mare poet al tuturor românilor – Mihai Eminescu.

Mai întâi, este necesar să menționăm că preocuparea lui Mihai Eminescu pentru problemele lingvistice în general și pentru cele de limbă română în particular constituie o constantă a vieții sale, începând cu anii de studii liceale și universitare și terminând cu activitatea de redactor, publicist și, mai ales, de scriitor. În această ordine de idei este concludentă afirmația lui Heimann (Hariton) Tiktin, stabilit la Iași în 1869, care amintește că, în procesul de colectare a materialului pentru *Dicționarul româno-german* (în trei volume), a beneficiat de asistența acordată lui de către Mihai Eminescu în asimilarea lexicului românesc: „Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuții filologice și filosofice și a fost o mare pierdere pentru mine când el a părăsit Iașul pentru a intra în redacția unui jurnal din București. El m-a inițiat în literatura română de la începuturile ei și prin el am cunoscut limba poporului, limbă a cărei importanță încă nu era apreciată pe atunci decât de puțini. Lecțiile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile sale, pe care mi le-a dat cu această ocazie, acest excelent cunoscător al limbii sale materne mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice, pe care le-am înregistrat pe fișe”².

¹ Ivănescu, George, *Problemele limbii lui Mihai Eminescu*. // Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1989, p. 180–181.

² Apud Rizescu, Ion, *H. Tiktin. Omul și opera*. București: Editura Științifică, 1971, p. 10.

În fine, este necesar să amintim că unii filologi români au examinat până în prezent, fie și sumar, doar limba operelor artistice eminesciene și mai puțin limba scrierilor sale publicistice³, în timp ce concepțiile lui lingvistice în genere și opțiunile asupra limbii române în particular fie au fost ignorate în totalitate, fie au fost doar semnalate⁴, fiind considerate lipsite de o valoare deosebită.

Textele lui Eminescu din domeniul filologiei, examinate aici, sunt în majoritate materiale publicistice, iar unele au caracter, în general, de notițe de lucru, fiind scrise în diferite epoci, și sunt preluate din manuscrisele autorului. Examineate în ansamblu, ele oferă o viziune amplă asupra problemelor referitoare la limba română și la studiile teoretice asupra limbii, care îl preocupau pe Eminescu în activitatea sa intelectuală. Textele consacrate problemelor lingvistice denotă prezența unui cugetător de mare forță speculativă și cu intuiții de uimitoare anticipație.

În articolul de față ne propunem să examinăm concepția lui Mihai Eminescu despre unitatea limbii române literare, referindu-ne în special la opiniile sale din publicistică și din manuscrise și la materialul fonetic și lexical furnizat de opera sa artistică.

De altfel, problema unității limbii române se cere a fi examinată, pe de o parte, ca sistem abstract (ceea ce B. P. Hasdeu numea limba *in abstracto*, iar F. de Saussure – *langue*) și ca realizare a acestui sistem abstract în procesul comunicării (ceea ce B. P. Hasdeu numea limba *in concreto*, iar F. de Saussure – *parole*)⁵, iar pe de altă parte, limba literară ca sistem de comunicare caracteristic tuturor românilor din toate provinciile și limba ca expresie artistică, ca valorificare poetică, estetică. Realizând aceste delimitări metodologice principiale, nu vom ajunge să confundăm limba ca mijloc de comunicare cu limbajul poetic, vom putea percepe importanța și funcțiile primordiale ale acestuia din urmă și explica multitudinea și varietatea de mijloace stilistice (fonetice, lexicale, gramaticale) specifice limbajului beletristic.

Mihai Eminescu dispune de o modalitate similară de percepere și de interpretare a limbii și a vorbirii, menționând că „limba cultă a unui popor e așadar o abstracțiune și o unealtă artificială comparată cu dialectele vii și totdeauna în mișcare a poporului”,

³ Irimia, Dumitru, *Adevărul între cuvântul biblic și cuvântul poetic în viziunea lui Eminescu*. // Limba română, nr. 5–6. Anul XIX, 2009; Ivănescu, George, *Alte observații asupra limbii lui M. Eminescu*. // Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1989, p. 186–194; Ivănescu, George, *Observații asupra limbii lui Mihai Eminescu*. // Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1989, p. 186–194; Ivănescu, George, *Problemele limbii lui Mihai Eminescu*. // Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1989, p. 178–185; Rosetti, Alexandru, *Limba poeziilor lui Mihai Eminescu*. // Rosetti, Alexandru, *Studii lingvistice*. București, 1955.

⁴ Bahnaru, Vasile, *Mihai Eminescu – lingvist și promotor al limbii literare românești*. // Bahnaru, Vasile, *Lingvistică și civilizație*. Târgoviște: Editura Bibliotheca, 2013, p. 62–95.

⁵ Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Cuvente den bătrâni. Tomul III. Istoria limbei române. Partea I. Principii de lingvistică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1984, p. 39–54.

iar „îndată ce se scrie, limba începe a se petrifica”, din care cauză „limba scrisă are ceva determinat, nemișcător, mort”, în timp ce „dialectele produc cu asupra de măsură formațiuni nouă, cari câteodată trec în scriere, câteodată nu”.⁶

2. Mai întâi, informăm cititorul că, numai examinând în întregime opera lui Mihai Eminescu, în special manuscrisele și publicistica lui, ne putem imagina dimensiunea enciclopedică a universului său de cunoaștere, întrucât interesele intelectuale ale lui Mihai Eminescu pendulează de la științele umanistice (filosofie, filologie, în special studiul limbilor, istorie, economie, civilizație, cultură clasică etc.) până la științele reale (matematică, fizică, astronomie, chimie, biologie, medicină etc.). Evident, Mihai Eminescu nu poate fi considerat creator de concepții științifice sau de sisteme fie filosofice, fie teoretice proprii în domeniile respective, dat fiind că activitatea sa se limitează, de cele mai multe ori, la expunerea artistică sau conspectivă a unor studii ori concepții din cele mai variate sfere ale activității umane, acestea fiind însoțite, de regulă, de glose, de note estimative sau critice proprii, sau la elaborarea unor comentarii, conținând idei personale, interpretări, mențiuni, observații sau constatări referitoare la anumite probleme sau chestiuni de o diversitate imprevizibilă și impresionantă. De altfel, Mihai Eminescu citea, conspecta și traducea studii științifice din cele mai diverse domenii de activitate, fapt confirmat de traduceri științifice cuprinse în volumul *Fragmentarium*, volum editat, din păcate fără a se face distincție între traduceri și lucrările originale.⁷

2.1. Analizând publicistica, notele și conspectele unor texte din domeniul filologiei, putem constata că acestea au un caracter, în general, de însemnări de lucru și sunt consemnate în diferite perioade. Fiind examinate în ansamblu, ele oferă o imagine panoramică asupra problemelor de care era preocupat Mihai Eminescu în activitatea sa intelectuală, probează prezența unui cugetător de o mare forță și finețe speculativă și cu o intuiție anticipativă fantastică.

Așadar, reluând tema enunțată în titlul expunerii noastre, este necesar să reținem că Mihai Eminescu nu a elaborat nicio teorie lingvistică proprie, conspectele, notele și comentariile sale de natură lingvistică constituind un ansamblu luxuriant de probe care vin să demonstreze ideea că autorul lor era preocupat dacă nu de toate, cel puțin de majoritatea problemelor referitoare la limbajul uman. Mai mult, analiza publicisticii și manuscriselor eminesciene confirmă, cu o mulțime de probe irefutabile, ideea că autorul lor cunoștea toate teoriile și direcțiile de cercetare din lingvistica de până la el și din timpul vieții lui. În această ordine de idei sunt elocvente conspectele poetului asupra unor studii semnate de Heymann Steinthal, Carl Philipp Moritz, August Friedrich Pott, Moritz Lazarus, Wilhelm von Humboldt etc.

⁶ Eminescu, Mihai, *Opere, X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 115.

⁷ În această privință a se vedea: Bhoose, Amita, *Eminescu și limba sanscrită*. București: Editura Cununi de stele, 2010.

Avid de cunoașterea tuturor subtilităților de expresie din toate spațiile locuite de români, încă din adolescență poetul călătorește mult în toate ținuturile românești, convingându-se de varietatea expresivă și de calitatea fundamentală a românei – unitatea. În prezent, caracterul unitar al limbii române este o realitate indiscutabilă. Astfel, academicianul Iorgu Iordan susținea că „pe teritoriul lingvistic românesc nu există o diversificare atât de adâncă, încât să dea naștere unui fel de bilingvism, adică la situații în care vorbitorii unui grai să vorbească acasă graiul local, iar atunci când depășesc zona acestui grai să fie nevoiți a folosi limba comună a întregului popor ca pe o altă limbă, nici în ceea ce privește fonetismul, nici în ceea ce privește lexicul, nemaivorbind de sistemul gramatical”.⁸ Încă mult înainte, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, George Barițiu, adresându-se oamenilor politici din Imperiul Austro-Ungar, susținea că, între limba vorbită în Moldova, Muntenia și Ardeal, nu există nici atâta deosebire cât există între limba germană vorbită în Viena și cea vorbită la Berlin.

2.2. Mai întâi, se cere să menționăm că Mihai Eminescu, deși nu a făcut nici școală primară, nici gimnazială și nici liceală în limba română, s-a dovedit un subtil cunoscător al acesteia, urmare a studierii independente, din inițiativă proprie a limbii materne, a istoriei și culturii naționale, argument plauzibil întru susținerea acestei afirmații servind relatarea lui George Munteanu: „Abia la Târgu-Mureș e întâlnit de seminaristii Ioan Cotta și Toader Cojocariu, care, aflând că e «student din Cernăuți» și vrea să vadă Blajul, i-au spus că merg și ei acolo și îl luară în trăsură. Eminescu își tot însemna ceva într-un carnet, cântărind priveliștile și vorba localnicilor, iar când tovarășii de drum îl întrebară de ce, le răspunse cu o simplitate care sugera îndeajuns felul de viață ce-și hotărâse și noima rătăcirilor sale: «Domnilor, eu sunt poet și vreau să-mi adun material»”.⁹

Încă în perioada drumețiilor sale din adolescență în Transilvania, Mihai Eminescu a constatat că „limba română e unica în Europa care n-are propriu-vorbind dialecte”, căci „pe-o întindere de pământ atât de mare, despărțiți prin munți și fluvii, românii vorbesc o singură limbă”.¹⁰ Această constatare formulată în termeni pragmatici în timpul peregrinajului său în Ardeal a fost ulterior consolidată de studiul profund al limbajului popular, al manuscriselor vechi, așa încât, prezentând cititorilor lucrarea lui B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni. Limba vorbită între 1550–1600* (București, 1878), el va enunța ideea că „ceea ce există într-adevăr nu este limba scrisă și vorbită de clasele culte, ci tocmai dialectele”, deși limba română nu are „dialecte în înțelesul strict al cuvântului”¹¹ și că „unitatea actuală a limbei vorbite, deși e în parte un merit special al epocii lui Matei Basarab, dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei

⁸ Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 29.

⁹ Munteanu, George, *Hyperion I. Viața lui Eminescu*. Chișinău: Știința, 2002, p. 37.

¹⁰ Eminescu, Mihai, *Opere, X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 38.

¹¹ *Ibidem*, p. 117.

bisericești, cari înclinau a căpăta o singură formă scrisă”, ca în fine să conchidă că „limba era aceeași; numai terminii, materialul de vorbe diferea pe ici pe acolo”, din care cauză „o unitate atât de pronunțată a limbei dovedește însă o unitate de origini etnice” a poporului român.¹²

2.3. Totodată, Mihai Eminescu argumentează existența unității etnice și de limbă a neamului nostru prin prezența unui drept cutumiar comun pentru toți românii: „Înainte sau abia după formarea statelor române vedem românii de sub Coroana Ungariei pretinzând să se judece între ei după dreptul lor propriu, jus Olachale sau Olachorum, o cerere analogă fac moldovenii ce pribegise în Polonia, să se judece după dreptul românesc. Și aceasta când? Pe la 1380. Care-a fost acest drept consuetudinar la carele ei țineau cu sfințenie, fie sub coroana Ungariei, fie sub a Poloniei? El n-a fost scris niciodată; era atât de viu în conștiința poporului, atât de necontestat de nimenea, încât nici unul din vechii noștri Domni n-au găsit de cuviință să-l codifice”.¹³ În continuare, M. Eminescu susține că „a fi bun român nu e un merit, nu e o calitate ori un monopol special (...), ci o datorie pentru orice cetățean al acestui stat”, iar în limbă există multe indicii, inclusiv „în numirile localităților și râurilor, precum și în alte împrejurări”, care „denotă o unitate a neamului românesc preexistentă formațiunii statelor noastre”, drept exemple concludente fiind hidronimele *Argeș* din Țara Românească și *Argestrul* din nordul Daciei, și toponimele *Câmpulung* din Țara Românească și din Bucovina. Coeziunea etnică a poporului român este determinată, în opinia lui Eminescu, de „unitatea de limbă, de datine juridice, religioase și de viață familiară”¹⁴, căci toate acestea sunt probe concludente de identitate „de origine și limbă a poporului”, iar „cărțile bisericești, tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească, opresc procesul de diversificare și de dialectizare a graiului viu; acesta primește prin cărți o normă unitară în rostire și în scriere, căci, printr-un instinct fericit, traducătorii și scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel vorbit în Țara Românească și-n o parte a Ardealului, căci la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma pe atunci”.¹⁵

2.4. Mihai Eminescu considera unitatea literaturii noastre populare ca fiind, împreună cu limba, un element esențial al unității noastre naționale, fapt demonstrat cu lux de probe incombatabile prin diseminarea uniformă a folclorului: „Aceleași balade ce s-au cules în munții Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante, în Dobrogea, încât se constată că piesele nemerite de literatură populară aveau tendința de-a se răspândi la toți românii”.¹⁶ Mai mult decât atât, spiritul enciclopedic permite poetului să ajungă la concluzia că „Măsurariul civilizațiunii unui popor în

¹² Mihai Eminescu. *Opere, XII. Publicistică. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881*. București, Editura Academiei Socialiste România, 1985, p. 126.

¹³ *Ibidem*, p. 126.

¹⁴ Eminescu, Mihai, *Opere, XIII. Publicistică. 1882–1883, 1888–1889*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 135.

¹⁵ *Ibidem*, p. 160.

¹⁶ *Ibidem*, p. 126.

ziua de azi e o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – simțăminte”¹⁷ și numai în acest mod limba poate fi națională, iar dacă „nu va fi așa, e prea lesne ca un om să vorbească nemțește, de ex. cu material de vorbă unguresc”.¹⁸ Tocmai din aceste considerente Mihai Eminescu califică limba drept „un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii”, căci „maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa”, iar „comoara și puterea limbistică, felul stilului și a expresiunii la un popor se reflectă și se manifestează în literatura sa națională; ea este izvorul din care să ieie fiecare”¹⁹, „fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin”.²⁰ Prin urmare, „tezaurul sufletesc” al poporului român este „limba sa proprie în cărțile bisericești și mirene”, căci „în limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi” și „simplul fapt că noi românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, „una singură”,... e dovadă destulă... că așa voim să fim noi, nu altfel”, și din aceste considerente se ajunge la concluzia logică: „Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne-nvețe ce-am fost sau ce-am trebuit să fim; voim să fim ceea ce suntem — români. A mai discuta asupra acestui punct sau a crede că frica de ruși ne-ar ademini să ne facem nemți sau viceversa, sau, cum cred ungurii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flatați să ne contopim cu nația maghiară, toate aceste sunt iluzii de școală; limba și naționalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin deznaționalizare și renegațiune”.²¹ Probă supremă a acestei caracteristici definitorii a poporului român servește, în opinia lui Mihai Eminescu, caracterul tolerant al poporului român, lipsa războaielor religioase în istoria românilor și a tentativelor de a face prozeliți din conlocuitorii de altă lege ori de altă limbă.

2.5. În *Timpul* din 10 octombrie 1881, M. Eminescu constată că, chiar dacă „ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre”, acestea „au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat”. În opinia lui M. Eminescu, tocmai din acel moment „trăsătura de unitate a devenit și a rămas limba și naționalitatea, pe când înainte românul înclina a confunda naționalitatea cu religia”, idee pe care încearcă și în prezent să o inoculeze rușii în mentalitatea basarabenilor pentru a-i îndepărta de adevărații lor frați.

Așadar, unitatea românilor rezidă în comunitatea lor de limbă; chiar dacă „românul e în stare a deveni catolic sau mahometan”, el totuși rămâne român, „dar a-și schimba limba și naționalitatea nu se va învoi nicicând, și oricare atitudine care

¹⁷ Eminescu, Mihai, *Scrieri politice și literare*. București, 1905, p. 21–22.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 12.

²⁰ *Ibidem*, p. 66.

²¹ *Ibidem*.

i-ar periclita aceste bunuri, mai înalte pentru el decât chiar forma raportului său cu Dumnezeu, nu vor conveni nici inimei, nici spiritului său” și „ceea ce cere numai azi, ca și în veacurile trecute, este ca și limba lui să fie respectată în același chip, și singura dușmănie pe care-o are românul este cea în contra elementelor cari nu supun silei numai trupul, ci și sufletul”.²²

3. Prin urmare, cele menționate anterior se referă aproape în întregime la variantele dialectale vorbite ale limbii române, adică la funcționarea orală teritorială a limbii, la posibilitatea de comunicare liberă între români, indiferent de originea lor provincială. Totodată, Mihai Eminescu, fire curioasă și excepțională prin profunzimea cunoștințelor și prin pasiunea pentru adevăr, necunoscut și inedit, a manifestat un interes practic și teoretic pentru unitatea limbii române, codificate, normate, standardizate în gramatici și dicționare.

3.1. Pentru a menține unitatea limbii române, Mihai Eminescu s-a manifestat ca un promotor consecvent și fidel al principiului fonetic în ortografia limbii române. Astfel, pentru a evita eventualele confuzii în procesul lecturii și pronunției unui număr extrem de mare de unități lexicale, el dezaprobă principiul etimologic în ortografie și pledează pentru ortografia „cu semne” diacritice, adică pentru principiul fonetic, indicând motivele care l-au determinat să susțină acest principiu: 1. imprecizia ortografiei etimologice în scrierea și pronunția sunetelor derivare, de unde urmează că multe cuvinte nu pot fi citite corect – *mușcă*, *muscă*, *musică*; *pișcă* și *pisică*, *moșie* și *moașă*, *pasiune* și *pășune*, *mană* și *mână*, *paturi* și *pături*, *satul* și *sătul*, *urzeau* și *urdeau*, *mințeau* și *aminteau* etc.; 2. ortografia etimologică nu reglează pronunția corectă: *națiune* – *năciune*, *educațiune* – *educăciune*, *enarațiune* – *enărăciune*, *comisiune* – *omișune* etc.; 3. ortografia etimologică este respinsă de majoritatea românilor și 4. ortografia cu semne este mai precisă, mai simplă și mai ușoară.”²³ Adoptând principiul fonetic în ortografia limbii române, Mihai Eminescu exclude posibilitatea de a accepta, „ca vechii egipteni, trei moduri de scriere, unul pentru începători și popor, altul pentru învățați și al treilea pentru monumente”²⁴ și se declară satisfăcut de progresul principiului fonetic în Transilvania, „un puternic mijloc pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă și o normă unică în pronunție”.²⁵

Fiind un cunoscător fin al limbii populare și un cunoscător avizat al teoriilor lingvistice contemporane lui, Mihai Eminescu dispune de cunoștințe profunde în domeniul fonologiei istorice, afirmând că semnele grafice „*ó* și *é* în loc de *oa* și *ea*” nu sunt justificate, întrucât „în aceste unități sunetare partea pe care cade tonul e tocmai *a* și nu *o* sau *e*” și, ca urmare, „*o* și *e* nu sunt decât 1/4 a sonului deplin, iar *a* e întreg”, iar „aceste pătrimi de son au aceeași cantitate ca și *î* consonans în *îată*, *îapă*, *îarbă*”, de unde rezultă că în ultimul caz reprezentăm „pronunția vie, care a

²² *Ibidem*, p. 150.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Eminescu, Mihai, *Scrieri politice și literare*, p. 330.

²⁵ Eminescu, Mihai, *Opere*, X, p. 84.

eliminat aceste pătrimi de sonuri; căci din *țeară* s-au făcut *țară*, din *feată* – *fată*, din *afoară* – *afară* ș.a.m.d.”²⁶ În fine, poetul pledează pentru excluderea unei situații de tipul „câți oameni, atâtea ortografii – sau mai drept vorbind cacografii.”²⁷

3.2. M. Eminescu a manifestat o preocupare obsedantă pentru corectitudinea limbii române. Astfel, starea deplorabilă a limbii române și, mai ales, a lexicului acesteia – beția de cuvinte, jargoanele franțuzite sau nemțite, este provocată, în opinia lui, de politică care, în probleme de limbă, se bazează pe „presa noastră – scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită”, în loc să-și fundamenteze viziunile lingvistice pe „limba țaranului, fie el în România, fie în Ardeal”, astfel încât limba acestuia „să fie pusă iar în scaunul de onoare ce i se cuvine, în locul în care o pusesse cronicarii și Biserica”, și își exprimă gratitudinea pentru Titu Maiorescu, care a combătut cu vehemență și competență această orientare, și, ca urmare, „autorii loviți de pana sa energetică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă în loc de idei adevărate”, iar „limba, și împreună cu ea mintea, se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sunt împreunate c-un înțeles hotărât de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă e limpede și cu temei”²⁸

Unii politicieni și mânăuitori de condei au realizat, pe vremea lui M. Eminescu, „rezultate performante” în „stricarea limbei, încât... gazetele și cărțurarii scriu o păsărească neînțeleasă de popor, subțire și muieratică” și toți uită „cu totul că limba noastră e singura în Europa care se vorbește aproape în același chip în toate părțile locuite de români”, „(...) că n-avem dialecte și că moldoveanul se-nțelege tot așa de bine cu crișanul ca și acesta cu oamenii din Banatul Craiovei”, această situație fiind provocată de faptul că politicienilor noștri „nu le era de-ajuns această dovadă și de unitate între noi, și de deosebire către străini, ci au căutat să ne silească să dovedim că fiecă vorbă e latină și că toți, fără osebite, ne coborâm de-a dreptul de la romani”, deși „nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mâna, fie cu mintea; primejdios era pentru că una – se zguduia unitatea preexistentă a poporului nostru, al doilea – limba păsărească, trebuind învățată, ca orice limbă străină, răpea timpul altor învățături folositoare, al treilea – pentru că în multe cazuri nici dascălul nu știa înțelesul cuvintelor nouă, necum școlarul; și, în sfârșit, pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbei, ce sta în zicători, proverbe, inversiuni, adecă în fraze gata moștenite din neam în neam de la strămoși, se arunca în apă, pentru că-n ele erau și cuvinte de origine nelatină”²⁹

3.3. Pentru a combate intervenția abuzivă și arbitrară a omului în procesul de funcționare și de evoluție a limbii, Eminescu postulează că „nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră (...)”, căci „precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră

²⁶ *Ibidem*, p. 106.

²⁷ Eminescu, Mihai, *Opere*, XI, p. 157.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

momentană – ci după ideea în genere și în amănunte – care-a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească³⁰, reamintind contemporanilor că limba noastră „cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuțiuni”³¹ – „această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata zestre de la moși-strămoși, pe când partea traductibilă este comună gândirii omenești în genere”³².

4. Opera artistică a lui Mihai Eminescu constituie un model excelent de limbaj poetic, în timp ce publicistica lui este un etalon de limbă română literară. Astfel, poetul constată că atunci „când dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii își înving și-și dominează limba (...), atuncea ei scriu mai bine”, chiar dacă în „momentul ce precedă acestui stadiu se luptă cu o limbă încă barbară”, iar în „momentul ce urmează se lasă cu totul în largul unei limbi învinse deja și stilul devine de toate zilele, lat” și, ca urmare, „momentul emancipățiunei unei limbi de sub dominarea atât etimologică, cât și sintactică a unei alteia sau a unora altora străine e cel mai fericit și cel mai fertil în privința limbii însăși”³³.

Stilul beletristic sau cel al literaturii artistice conține elemente proprii tuturor stilurilor funcționale existente în sistemul unei limbi: colocvial, oficial (administrativ-juridic), științific și tehnic, publicistic, religios și epistolar. Acest stil se manifestă în domeniul esteticului și se opune celorlalte stiluri funcționale, în care esențialul îl constituie transmiterea de informații, iar în stilul artistic transmiterea informației corelează cu efectul produs de o anumită formă de transmitere a informației asupra destinatarului, adică în stilul beletristic forma devine element esențial și modelator în transmiterea informației, forma, unică și irepetabilă, fiind expresia unui conținut determinat, scoate în evidență funcția poetică a limbajului. Tocmai din aceste considerente stilul respectiv poate include elemente arhaice (fonetice, lexicale sau gramaticale), elemente regionale sau dialectale (fonetice, lexicale sau gramaticale), elemente colocviale (fonetice, lexicale sau gramaticale) și chiar elemente indicente, injurioase sau obscene (fonetice, lexicale sau gramaticale), din care cauză este inadmisibil ca limba literaturii artistice să fie identificată cu limba literară. Mai mult, deși limba poeziei și prozei lui Mihai Eminescu constituie un model de limbă română literară, ea totuși încă nu poate fi confundată cu limba literară unică a poporului român, întrucât aceasta este susceptibilă de a fi valorificată din două puncte de vedere: 1) ca parte componentă a sistemului comunicativ verbal și 2) ca realizare a funcției estetice a sistemului verbal. Totodată, este necesar ca analiza limbii unuia sau altuia dintre scriitori să nu se realizeze prin prisma normei literare din prezent, ci prin prisma normei literare în

³⁰ Eminescu, Mihai, *Opere*, X, p. 394.

³¹ Eminescu, Mihai, *Opere*, XV, p. 241–242.

³² *Ibidem*, p. 98.

³³ A se vedea în această privință: Ivănescu, George, *Problemele limbii lui Mihai Eminescu*. // Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1989, p. 184.

vigoare la momentul de elaborare a operei. Din aceste considerente suntem în drept să calificăm limba operei lui Mihai Eminescu ca fiind în perfectă armonie cu normele limbii literare de atunci, inclusiv în cazul limbajului artistic, care abundă în elemente arhaice sau neologice (fonetice, lexicale sau gramaticale), regionale sau dialectale (fonetice, lexicale sau gramaticale), colocviale (fonetice, lexicale sau gramaticale) și chiar elemente argotice (fonetice, lexicale sau gramaticale): *omăt, sară, fărâncat, tămâiet, a rădica, nour, buzunari, vro, vun, pin, a sămăna, a mulțami, dasupra, voi „vreau”, popol „popor”, mumă, mur, vergină* etc.

Chiar și în opera sa artistică, Mihai Eminescu reușește să depășească frontierele limitate ale graiului moldovenesc – *j* pentru *gi* în *joc* și *a juca, a judeca* și *judecător, a după ș, j* și labiale în *șase, cămașa, jale, sale, e* în loc de *ă* și *-at* în loc de *-et* în *speriat, tămâiat, ă* în loc de *e* precedat de *r* la plural în *izvoară, pahară, popoară* etc.³⁴, deși a continuat să facă uz de unele particularități ale variantei literare moldovenești: *câne – câine, mâne – mâine, său – seu, spăriet – speriat*, urmărind scopuri stilistice – să sugereze o atmosferă arhaică, în timp ce în publicistică devierile de la norma literară în vigoare au un caracter accidental sau o intenție stilistică.

5. În concluzia notelor noastre referitoare la concepția lui Mihai Eminescu despre unitatea limbii române, constatăm că poetul era nu numai informat asupra celor mai variate domenii din știința și cultura din timpul său, ci era și un bun cunoscător al tuturor problemelor teoretice și practice ale lingvisticii: filosofia limbii, teoriile existente referitoare la originea și funcționarea limbii, istoria limbii române, structura ei fonetică, lexicală și gramaticală, inclusiv teorii de socio-lingvistică. În același timp, Mihai Eminescu a fost avizat în problemele teoretice și practice ale limbii române. El este unul dintre primii oameni de cultură români care au constatat unitatea limbii române, ceea ce permite comunicarea între reprezentanții tuturor provinciilor românești, fără a apela la serviciile limbii literare, așa cum se procedează în multe state occidentale. Totodată, unitatea de limbă formează acel liant natural care constituie națiunea română. În fine, poporul român este foarte tolerant în raport cu limba și religia altor popoare și ține mai mult la unitatea sa națională care, pentru el, este identică cu limba pe care o vorbește, decât la religia sa. Fiind pătruns de unitatea limbii române, ce s-a manifestat încă de la primele scrieri în română, Mihai Eminescu a pledat și pentru unificarea variantei ei codificate – la nivel fonetic, lexical și gramatical, opera lui artistică și publicistică constituind un model de limbă română literară.

5.1. În ceea ce privește atitudinea ostilă și dorința ardentă a falșilor amici ai românilor de a ne declara stat multi-etnic sau multi-național, constatăm că, în această ordine de idei, Mihai Eminescu susținea: „voim statul național, nu statul

³⁴ Mihai Eminescu. *Opere, XII*, p. 252.

cosmopolit, nu America dunăreană. Voim ca stejarul stejari să producă, nu meri pădureți”, și condamna tendința unor oameni politici de „a face pe român să semene cu orice parte a străinătății mai mult decât cu el însuși; să semene a francez, a englez, a neamț, numai a român nu”. În baza acestor considerente, poetul conchide că „a persecuta naționalitatea noastră nu însemnează însă a o stinge, ci numai a ne vexa și a ne învenina împotriva persecutorilor”, iar drept corolar logic afirmă că „nici un neam pe fața pământului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul”.³⁵

Evident, M. Eminescu era un adversar convins al tendinței de înstrăinare a poporului de limba și tradițiile sale, tot așa cum era „o încercare absurdă, dacă nu mai mult, de a impune unui popor pe deplin format, incapabil de schimbare, ca să contracteze apucăturile unui geniu național mai greoi decât e al lui, de a-i impune limbi ce nu e în stare nici a le vorbi, nici a le pătrunde pe deplin, de-a-i întuneca deșteptăciunea și claritatea spiritului lui cu calapoadele ab[s]trase ale unor limbi străine și de-a nu-l lăsa să ajungă în bună pace la dezvoltarea pentru care l-a menit Dumnezeu”.³⁶

Cunoscând în profunzime realitatea istorică internă și externă a României, M. Eminescu s-a dovedit profetic, căci afirmațiile sale de atunci despre unele țări limitrofe („în Rusia ca și-n Ungaria, întâmpinăm adversari naturali ai rasei noastre”) sunt valabile și în prezent nu numai pentru România, dar și pentru Republica Moldova, din care cauză este inadmisibil de a aduce în fruntea statului „politica de aventuri și de alianțe a unor adunături fără de patrie, cari să-și facă din specula sângelui, a hotarelor, a cetățeniei române un mijloc de existență zilnică, un mijloc de câștig.”³⁷

Republica Moldova, în calitatea sa de al doilea stat românesc, întâmpină aceleași obstacole în calea afirmării ca stat național, ca și România în perioada de afirmare ca stat național unitar, căci populațiile eterogene, străine românilor prin limbă, religie, obiceiuri și aspirații politice, venind pe pământul românesc, caută cu toată înverșunarea să demonstreze că hotarele statului nostru nu sunt „totdeodată margini ale naționalității noastre”. Și acest lucru se produce în virtutea faptului că străinii, pe lângă faptul că nu ne recunosc apartenența la poporul român, în baza unei false teorii a existenței unui „popor moldovenesc”, vor cere să nu identificăm „statul român cu naționalitatea română, căci în acest stat sunt mai multe naționalități, pe cari nu le leagă decât comunitatea guvernului”. Și să ne ferească Dumnezeu, care e martor, „iar oamenii încă știu, cât de strămutabilă e forma guvernelor și cât de ușor se poate naște vreun eveniment care să le deschiză porțile la putere și acestor străini, mai cu seamă prin sprijinul ce-l au din vecinătate”.³⁸ Evident, frontierele statului nostru nu mai sunt marginile naționalității noastre, iar

³⁵ Mihai Eminescu. *Opere, X*, p. 373.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

„bunul cetățean neautohton”, originar din stepele ucrainene și rusești „e foarte numeros și foarte puțin scrupulos”, și, dacă acesta „s-ar mărgini a-și vedea de sărăcie și a se hrăni în mod onest, n-am prea avea ceva de zis. Dar fără muncă, fără merit, fără a produce bunuri de utilitate, fără știință, fără de caracter, să-l vezi că dirige și determină soarta unui popor vechi, cu trecutul și caracterul lui, iată ceea ce nu se poate admite”.³⁹

6. Analizând limba operei artistice și publicistice a lui Mihai Eminescu, este necesar să nu o examinăm prin prisma normelor limbii contemporane, ci prin prisma normelor în vigoare în timpul vieții lui, iar materialul de limbă cercetat urmează să fie valorificat din două puncte de vedere distincte; 1) ca parte componentă a sistemului comunicativ verbal și 2) ca realizare a funcției estetice a acestui sistem verbal. Examinând lexical opera artistică și publicistică, se poate ajunge la concluzia că Mihai Eminescu a urmat cu fidelitate cele trei surse principale de constituire a limbii literare românești, inclusiv a limbajului poetic românesc: 1) „limba vechilor cazanii”, 2) limbajul popular și 3) împrumuturile lexicale, mai ales din limbile neolatine. În sfârșit, consultând opera artistică și publicistică, inclusiv manuscrisele eminesciene, am ajuns la concluzia că Mihai Eminescu este o personalitate de excepție în istoria culturii și spiritualității românești și am convingerea că oameni de talia lui se nasc la depărtări de veacuri.

THE UNITY OF THE ROMANIAN LANGUAGE FROM EMINESCU'S PERSPECTIVE

(Abstract)

As a result of the analysis of Eminescu's manuscripts, the author demonstrates in the present article that Mihai Eminescu was not only an excellent expert of the Romanian language, but also well initiated in the issues of general Linguistics, Romanistics, “Románistics”, which allowed him to demonstrate conclusively the unity of the Romanian language based on phonetic, lexical and grammatical criteria and the ethnic unity of the Romanian people, based on spiritual, economic, historical and customary criteria.

Cuvinte-cheie: unitatea limbii, unitatea literaturii române, limba literară, grai, dialect, principiu fonetic în ortografie, corectitudinea limbii.

Keywords: the unity of the language, the unity of Romanian literature, literary language, idiom, dialect, the phonetic principle in orthography, the correctness of the language.

*Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei,
bld. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 1, Chișinău
bahnaru@gmail.com*

³⁹ Mihai Eminescu. *Opere, XII*, p. 303.